

OKRUHY STUDIA (STŘEDOVĚKÉ) KERAMIKY ANEB KERAMIKA JAKO ARCHEOLOGICKÝ PRAMEN*

Ladislav Čapek**

Abstract: *This paper deals with theoretical and methodological approaches to the research problems surrounding the processing of medieval pottery in the Czech Republic with a comparison with the state of research abroad. The main themes of pottery studies are discussed, such as chronology, production, distribution, use, formational processes, consumption and their relation to current archaeological and anthropological theories (paradigms). Approaches to pottery analysis are divided into several experiments, which characterize the general development of knowledge of medieval pottery in Bohemia and Moravia. The study proposes and discusses a method for pottery analysis – the study of operational sequence (chaîne opératoire) and behavioral chain of pottery stemming from social and economic system theory.*

Key words: *pottery studies, pottery analysis, High Middle Age pottery, Czech Republic, paradigm.*

*Článek vznikl s podporou studentské grantové soutěže: SGS-2014-039 „Historická radnice v Českých Budějovicích ve světle archeologických výzkumů a rozboru hmotných pramenů“.

**Mgr. Ladislav Čapek, Ph.D., Katedra archeologie, Fakulta filozofická ZČU, capekla.st@gmail.com.

1. ÚVOD

Keramika je jedním z nejběžnějších archeologických pramenů napříč historickými obdobími a je zpravidla všudypřítomná ve všech typech středověkých archeologických kontextech a sídlištních situacích z prostředí měst, vesnických a šlechtických sídel, klášterů apod. Vzhledem k jejím vlastnostem umožňující datování, distribuci sociálně-ekonomických aktivit v prostoru, či poznání každodenního života stojí v centru zájmu badatelů po několik generací, kteří se snaží uchopit předmět studia keramiky.

Přes několik učiněných pokusů a snah v české archeologii středověku dosud chybí jasné teoretické vymezení studia keramiky,¹ tedy určení základních otázek a cílů, ale i metodické zdůvodnění studia (Boháčová 1995, 119–126; Macháček 2001, 8–9). V bádání o středověké keramice v Čechách a na Moravě, podobně jako v Německu a Polsku (např. Fehring 1992, 42–43; Buko 1998b, 550), dominují především přístupy, které tradičně směřují zejména k poznání typo-chronologie za účelem datování nálezových situací, či sledování vývojových změn společnosti a prostředí v čase (např. Frolík 1995, 107–118; Macháček 2011, 8; Procházka a Peška 2007a, 143–146). Středověká keramika jako pramen je zároveň zapojována do širších kulturně-společenských změn, a tím související kontinuitou, diskontinuitou, tradicí a inovací v hrnčířské výrobě a produkci zejména pro přelomová období vymezující pro nejstarší období přechod od keramiky středohradištní ke keramice mladohradištní v průběhu v 10. století, dále přechod od keramiky tzv. raně středověké hradištní tradice ke keramice „kolonizační“ ve 13. století a pro mladší změnu pozdně středověké keramické produkce v keramiku raně novověkou na přelomu 15. a 16. století (Klápště 1998, 140–144; Procházka 2009, 151–186; Procházka a Peška 2007a; Krajíc a kol. 1998, 181).

Postupně se prosazuje o studium středověké keramiky do sféry ekonomických vztahů prostřednictvím distribuce a rozšíření v rámci distribučních okruhů (Sláma 1970, 157–164; Vařeka 1998, 128–132; Varadzin 2009, 99–113), které však naráží na potíže s regionální variabilitou keramiky a přístupů k jejímu výzkumu. Současné trendy v historické archeologii objevují a studují společnost k jejímu vztahu k materiální kultuře na základě vzájemných interakcí mezi lidmi, předměty a nálezovými kontexty – tzv. *material culture studies* (Andrén 1998; Hicks 2010, 25–98). Nové trendy v přístupu ve studiu středověké a novověké archeologie více zapojují keramiku do spotřební sféry a sociálních vztahů mezi producenty a konzumenty (Majewski a Schiffer 2009, 191–207; Jervis 2011, 12–15; Scholz 2012, 1–18). Zároveň se objevují náhledy na keramiku z fenomenologické perspektivy s ohledem na její tvarovou, morfologickou či materiální variabilitu (Cumberpatch 1997; Blinkhorn 1997, 113–124). Tyto přístupy ovlivněné postprocesuální a historickou archeologií dosud domácí bádání o středověké keramice mívá (srov. Jervis 2014).

¹ Článek se zabývá především keramikou kuchyňskou, stolní a zásobní. Kamnářská a stavební keramika byla pro svá specifika a problémové okruhy vynechána.

2. TEORETICKÁ TÉMATA STUDIA KERAMIKY NA PŘÍKLADU ZAHRANIČNÍCH PUBLIKACÍ

V řadě domácích publikací spatřujeme propast mezi výsledky zpracovávaných keramických dat a teorií, které poukazují na to, že se práce s keramikou stává jakousi empirickou metodickou rutinou bez hlubšího propojení s teoretickými otázkami studia (srov. Davey 1983, 90).

Keramice je tradičně přisuzována úloha datování archeologických náleзовých situací, ale keramika a její datovací atributy mohou zachytit i dynamiku a sekvenci jednotlivých sociálně-ekonomických trendů a jevů v prostoru, a proto může být stimulem k řešení dalších komplexnějších otázek souvisejících s ekonomikou výroby, obchodem a distribucí, či sociálních vztahů a interakcí s keramikou, projevující se variabilitou funkcí a významů. Shrňme na úvod na základě známých syntetizujících zahraničních publikací základní okruhy a témata studia keramiky:

Autoři vlivné publikace *Pottery in archaeology* z roku 1993 Clive Orton, Paul Tyers a Alan Vince považují za hlavní témata studia keramiky několik evidencí, mezi něž patří: 1. *datování*, 2. *výroba a distribuce* a 3. *funkce a status*. Tyto evidence vycházejí z jednoduchých empiricky kladených otázek na (1) *kdy?*, (2) *kde?* a (3) *kvůli čemu?* byla jednotlivá keramická nádoba vyrobena a používána v určitém čase (1), vyrobena a používána na určitém místě (2) a používána ke konkrétnímu praktickému nebo symbolickému účelu (3). Smyslem keramického studia je získání odpovědí na tyto základní otázky na základě studia „anonymních“ keramických střepů. Do jisté míry se z těchto evidencí mohou odvozovat další otázky: (1) *jak byla výroba organizována?* (2) *jak byla nádoba vyrobena?* (3) *jaký měla tvar?* apod. (Orton, Tyers a Vince 1993, 23–24).

Konkrétněji se témata studia keramiky objevují i v jiných anglosaských pracích. John W. Bennett a Jeffrey A. Blakely podrobněji rozvádějí přístupy ke studiu keramiky, kdy je keramika považována za prostředek k: 1) sestavení chronologické sekvence a datování archeologických kontextů, 2) vyhodnocení místa výroby a zkoumání směnné distribuce, a dále ke studiu 3) technologie výroby a 4) vztahu mezi velikostí a tvarem nádoby k určení funkce keramiky. Obdobně jako u předchozí studie má znalost keramiky přinést odpovědi na otázky *kdy*, *kde*, *jak*, *proč* a *kým* byla keramika vyrobena a k jakému účelu, či účelům byla používána (Bennett a Blakely 1989, 3)?

V roce 1975 byla založena společnost pro výzkum středověké keramiky ve Velké Británii – Medieval Pottery Research Group (M.P.R.G).² Společnost ve svých pozdějších ustanoveních představila rovněž základní témata studia keramiky, mezi něž patří otázky: 1. *chronologie*, 2. *klasifikace*, 3. *původu zdrojů suroviny* (provenience), 4. *technologie*, 5. *role obchodu a směny* (distribuce), 6. *funkce* a 7. *autonomie keramiky* (Blake a Davey 1983, 6–9).

Ve Spojených státech studium keramiky vychází z kulturně antropologických přístupů, jejichž primárním cílem je především studium kulturních a sociálních

²Medieval Pottery Research Group: <http://www.medievalpottery.org.uk>, 20.11.2014. Společnost MPRG vydává od roku 1977 známý časopis *Medieval Ceramics*, ve kterém se objevují teoretické, metodologické studie, ale i rozbor a publikace keramiky z jednotlivých regionů, či příspěvky na bázi mezioborové spolupráce se specialisty (petroarcheology, geology, etnografy, antropology apod.)

aspektů výroby keramiky, kumulace keramiky v náleзовých situacích, dále studium tvarů a funkcí a poznání variability způsobů zacházení s keramikou v materiální sféře lidské kultury. Pozornost je také věnována zánikovým procesům její depozice do archeologického kontextu a distribuci keramiky na lokalitě – tzv. *keramické ekologii*. Často tyto přístupy studia keramiky vycházejí z poznatků etnografických a etnoarcheologických výzkumů a modelů, a proto jsou někdy označovány jako keramická etnoarcheologie – *ceramic ethnoarchaeology* (např. Hendrickson a McDonald 1983, 630–643; Kramer 1985, 77–102; Arnold 2000, 105–133). V tomto pojetí studia jsou sledovány především tři základní pozorovatelné vlastnosti keramiky a to: 1. *technologie*, 2. *funkce* a 3. *styl*, které jsou mezi sebou vzájemně propojeny a vytvářejí chronologickou, prostorovou, sociálně-ekonomickou a ideologickou variabilitu (Anderson 1985, 80; Rice 1987, 113–167). V jiných přístupech je keramika považována za prostředek k poznání formačních a postdepozičních procesů (viz Schiffer 1983, 675–706), nebo je keramika studována s ohledem na spotřební chování – konzumerismus (Majewski a Schiffer 2001, 26–50).

Nahlédneme-li stručně do středoevropské středověké archeologie, tak v Německu je tradičně keramika považována za pramen ke studiu 1. *výroby* a 2. *každodenního života*. Při detailním zkoumání však panuje v německé středověké archeologii pozoruhodná nedůvěra a skepse ke keramickým pramenům, a proto se výběr témat zužuje výhradně na poznání chronologie a distribuce keramiky, která vymezuje a ohraničuje nanejvýše kulturně-ekonomické procesy a aktivity v prostoru. Další oblastí je výzkum keramiky jako pramene k poznání sociální a etnické identity, nebo otázky tzv. mocenských vztahů (Fehring 2000, 37–38; srov. Schreg 2011, 5–7). V Německu a Rakousku se výzkum středověké keramiky zaměřuje především na poznání technologických aspektů výroby a její organizace. Předností výzkumu středověké keramiky v německy mluvících zemích je vzorová publikace keramických souborů (Losert 1993; Heege 1995; Scharrer-Liška 2007; Kaltenberger 2009).

V polské středověké archeologii definoval A. Buko ve své stěžejní knize *Ceramika wczesnopolska* tři hlavní oblasti studia keramiky, mezi něž patří: 1. *výroba*, 2. *distribuce*, 3. *zánik účelu*. Tyto oblasti studia jsou podle A. Buka charakteristické souborem fenoménů zahrnujících jednotlivé procesy výroby, užití a archeologizace. Obdobně jako C. Orton, P. Tyers a A. Vince definoval šest základních otázek k získání odpovědí na základě studie fenoménů zahrnující čas (kdy?), místo (kde?), způsob (jak?), počet (kolik?), účel (proč?) a příčinu (kdo?). U polského bádání je zřetelná inspirace anglosaskými studiemi o keramice (Buko 1990, 22–23). Velký důraz je kladen na poznání technologie výroby keramiky s využitím etnografických pramenů, a také na archeometrické studium keramických tvarů nádob (Rzeźnik 1995; Chudziak 1991).

3. STUDIUM KERAMIKY V ČECHÁCH A NA MORAVĚ A ODRAZ PARADIGMAT

V české archeologii byla nastíněna témata studia pro raně středověkou keramiku, která byla poprvé představena na druhém keramickém kolokviu v Mikulčicích v roce 1994 ve studii I. Boháčové (Boháčová 1995, 122–125). I. Boháčová rozlišuje tři základní témata studia keramiky a to: 1. *výrobu keramiky*, 2. *užití keramiky*, 3.

procesy archeologizace. Výroba keramiky zahrnuje studium technologických procesů, distribuci surovinových zdrojů, organizaci výroby (hrnčířské dílny a distribuční okruhy), a také produkci keramiky (sortiment a jeho umělecké ztvárnění). Studium užití keramiky je chápáno jako studium spotřeby keramiky a její směny, tedy studium především distribučních okruhů (exportu a importu keramiky). Důraz je kladen i na samotné procesy archeologizace, které zahrnují jak způsoby uložení keramiky v konkrétní archeologické situaci, tak i obecnou chronologii (Boháčová 1995, 122–125). Ovšem zde z nastíněných základních témat byla dále rozvíjena jen určitá témata. Problematikou výroby a užití keramiky za účelem studia distribučních okruhů v raném středověku se zabýval zejména L. Varadzin (Varadzin 2010, 42–55). Ke studiu procesů archeologizace keramiky v městských stratigrafiích na příkladu Prahy lze považovat ve své době za průkopnické práce studie L. Hrdličky (Hrdlička 1993, 93–112) a J. Čihákové (Čiháková 1984, 211–288).

Koncepce výzkumu mladší středověké keramiky (vrcholné a pozdní) dosud nepředstavila základní témata svého studia. Za ve své době inspirativní práce o keramice mladšího středověku lze považovat monografii M. Richtera o Hradištku u Davle – Sekanky (Richter 1982) a studii M. Zápotockého o středověké keramice ze severočeského Polabí (Zápotocký 1978).

Výzkum mladší středověké keramiky (13.–15. století) byl pod vlivem kulturně-historického paradigmatu, který spatřoval v nástupu „kolonizační“ keramiky 13. století indikátor historických kulturních změn, či doklad širších sociálně-ekonomických proměn, které se odrážely ve sférách každodenního života, do kterého keramika vstupovala. Sledovány byly například inovace v podobě nástupu nových keramických tvarů, jejich morfologie a regionalizace ve 13. století, u kterých bylo předpokládáno, že z části byly nesený s kolonizačním proudem (Klápště 1998, 138–158). Obdobně se o historické a kulturní změně uvažovalo i u nástupu keramiky raně novověké na přelomu 15./16. století (Krajíc a kol. 1998, 181). Přístupy tohoto kulturně-historického pojetí shrnul ve své nepublikované dizertační práci O. Wolf, který za základní teoretické okruhy považuje studium keramiky jako indikátoru 1. *kulturních změn*, 2. *sociálně-ekonomických aktivit v prostoru*, 3. *změn ve výrobní a spotřební sféře*, 4. *regionalizace keramiky* (Wolf 2005, 93–94).

Obdobně jako I. Boháčová pro raně středověkou keramiku uvažoval o tématech studia (vrcholně) středověké keramiky i P. Vařeka, z jehož prací je patrné zaměření se na hlavní otázky z oblasti *technologie, distribuce a depozičních a postdepozičních (obecně transformačních) procesů* (Vařeka 1998, 123–137). U prací P. Vařeky, dále u K. Nováčka a zejména pro raně středověkou keramiku u J. Macháčka je patrné ovlivnění procesuálním paradigmatem, které vstupovalo do našeho prostředí na počátku 90. let.³ Keramika je považována za nositele určité formální struktury (technologické, morfologické) s chronologickou a prostorovou variabilitou. Keramické soubory jsou považovány za struktury, které se liší ve svém složení (heterogenitě), jejichž vlastnosti mohou být interpretovány s ohledem na chronologické, funkční, ekonomické či sociální rozdíly. Jejich přístupy se liší v míře aplikace sta-

³Prvopočátky procesuálního přístupu lze sledovat u prací M. Zápotockého (Zápotocký 1978, 171–238) a F. Gabriela o severočeské keramice (Gabriel a Smetana 1983, 119–138). V některých jejich studiích se odráží zřejmá inspirace pracemi E. Neustupného.

tistických metod (Macháček 2001; Vařeka 2002, 217–249; Nováček 2003, 131–146; Nováček a kol. 2010, 302–316).

Paralelně vstupovalo do české archeologie v 90. letech i postprocesuální paradigma (viz diskuze v Archeologických rozhledech XLV/1993). De facto určitý odraz postprocesuálního paradigmatu se odráží ve studiích P. Meduny o raně středověké keramice z oblasti severozápadních Čech (Bubeník a Meduna 1994, 183–192). Jeho „postprocesuálně“ změřené práce si všimají keramiky jako nositele určitého stylu, který může nést „rukopis“ svého tvůrce, nebo může odrážet individualitu několika tvůrců (Meduna 1998, 116–122; kriticky Nováček 1999, 564). Otázkou stylu se například zabývalo i polské bádání o raně středověké keramice, zejména v pracích A. Buka (Buko 1998a, 387–388).

4. NOVÉ PŘÍSTUPY A SOUČASNÉ TRENDY ČI NÁMĚTY K DALŠÍMU STUDIU?

Nové přístupy v oblasti sociálních, ekonomických a antropologických teorií, které vstupují ať již přímo, či nepřímo do keramických studií, přinášejí nové otázky zaměřené především na interakce mezi keramikou, lidmi a materiální kulturou.

V našem bádání o středověké keramice postrádáme přístupy, které by se zabývaly primárně účelem keramiky ve společnosti, tedy poznáním funkcí jednotlivých keramických nádob a jejich role ve společnosti a ve sféře materiální kultury; a obráceně keramika může také vypovídat o funkci a statusu jednotlivých objektů a kontextů (Moorhouse 1978, 3–21; McCarthy a Brooks 1988). Tradičně archeologie středověkou keramiku rozděluje na kuchyňskou, stolní nebo zásobní keramiku. Řada příkladů však ukazuje, že keramika nemusela ve středověké společnosti plnit jeden primární utilitární účel, ale naopak jí může být přisouzena řada jiných sekundárních funkcí (Niegoda 1999, 178–179). Diverzifikace funkcí keramiky během středověku a novověku může být dokonce považována za určitou „keramickou revoluci“ v konzumpčním chování (srov. Verhaeghe 1997, 31; van Oosten 2009, 11).

Vzájemné vztahy – podobnosti a rozdíly mezi funkcí, technologií a typologií keramiky, užitím a konzumpcí keramiky v jednotlivých částech sídelního areálu dokládají výzkumy v oblasti etnoarcheologie (Rice 1987, 299; Arnold 2000, 105–133). Variabilitu funkcí keramických nádob lze studovat i archeometrickými metodami, například analýzou tzv. funkčních stop na keramice, jako jsou stopy po míchání, škrabání, řezání či hlazení, nebo stopy očazení keramiky při kontaktu s ohněm a pozůstatky tzv. organických reziduí po konzumaci potravin (Moorhouse 1978, 184–185; Heron a Evershed 1993, 247–284).

Variabilitu funkcí novověkých nádob lze studovat na základě etnografie. Etnografické studie věnující se funkcím jednotlivých novověkých keramických nádob – hrnce, džbány, mísy – ukazují na jejich značnou variabilitu, která se odráží ve tvarových spektrech, profilacích okrajů nebo funkčních aplikací (ucha, držadla apod.). Tato variabilita se odráží i v lidovém názvosloví (Štajnochr 2004, 801–851; Štajnochr 2005, 729–778; Štajnochr 2006, 959–1046). Podobné takto orientované studie využívající historické (písemné a ikonografické) prameny pro středověkou keramiku u nás dosud chybějí (srov. McCarthy a Brooks 1988, 97; Le Patourel 1968, 101–126).

Zajímavým a nepřilíš rozvíjeným přístupem je studium exprese keramiky (k pojmu exprese viz Neustupný 2007, 91–92). Prostřednictvím keramiky mohli lidé vyjadřovat svoji kulturní identitu nebo sociální příslušnost. Snahou studia je poznání a dešifrování symbolů exprese, tedy rozpoznání adresátů – příjemců, kterými byly příslušné znaky na keramice určeny. V rámci specializace hrnčířské výroby mohl být vztah mezi producenty a spotřebiteli vyjádřen prostřednictvím exprese či symbolického jazyka například v podobě charakteristické výzdoby, značky nebo barvy (Cumberpatch 1997, 135–136; De Groote 2005, 31–37; Hillewaert 2010, 76–77).

Svým způsobem mohou být například hrnčířské značky na raně středověké keramice 10.–13. století považovány i za určitý nerozpoznaný doklad exprese vyjadřující vztah mezi producenty a spotřebiteli (srov. Varadzin 2010, 43–44). U mladší středověké keramiky se lze zmínit o tzv. nápisových radélkách v podobě gotické minuskule, které mohly mít jak náboženský podtext, tak také mohly sloužit jako expresivní znaky k vyjádření společenského a symbolického postavení určité konkrétní náboženské komunity (Kajzer 1994, 299–306; Drda a Krajč 2000, 505–601). Rovněž u novověké keramiky můžeme doložit řadu příkladů exprese, například u mezozemalok (jezuitským signum sacrum IHS (Štajnochr 1998, 433–444) nebo u novokřtěnecké (habánské) keramiky s charakteristickou geometrickou a vegetabilní motivikou (Pajer 2007, 227–250).

Pod vlivem post-procesuálního paradigmatu zejména ve Velké Británii je rozvíjen výzkum keramiky vycházející z fenomenologické perspektivy založené na studiu vztahů mezi lidmi a variabilitou materiální kultury. Keramika, její kontext a společnost, spoluvytvářejí sociální subjekt světa, ve kterém se nacházejí společně. Fenomenologická perspektiva klade důraz na studium keramiky jako elementu subjektivního lidského vnímání a vytváří opozici k tradičním objektivistickým socio-ekonomickým přístupům. Keramika není vnímána čistě z její utilitární funkce, ale i z hlediska jejího významu, statusu, symbolu a celkového habitu v sociální sféře. Fenomenologický výzkum je zaměřen nejen na výzdobu, ale i na tvar, texturu, barvu či hmatové vlastnosti keramiky, které jsou zřídka posuzovány. Studována je i pozice keramiky v konkurenci s nádobami z jiných materiálů – dřevo, barevné kovy, sklo apod. (Cumberpatch 1997, 125–151; Blinkhorn 1997, 113–124).

Dobře lze prostřednictvím keramiky studovat konzumpční chování, zejména u mladší středověké a novověké keramiky, kdy se již keramika stala produktem masové výroby a spotřeby, tedy prostředkem komerční komodifikace. Konzumpční chování odráží řadu sociálních a kulturních vztahů jak v samotné struktuře společnosti, tak mezi jednotlivými společenskými třídami a sociálními skupinami (Majewski a Schiffer 2001, 26–50). Projevy konzumpce se nejlépe odrážejí v biografích objektů (jímký, studny, smetiště), zejména v sociálním a ekonomickém prostředí vázaném na tržní a distribuční mechanismy (Scholtz 2012, 1–18; Evans 2010, 267–278). Rozdíly ve složení keramických souborů a charakteru konzumpčního chování lze studovat mezi jednotlivými městskými centry nebo i přímo v jejich sociální topografii (Jervis 2011, 274–282; Trzeciecki 2012).

Také u nás studium souborů z odpadních jímek rehabilitovalo jejich údajně chronologicky a tudíž i interpretačně méněcenný obsah (Klápště a kol. 2004; srov. Venc 2001, 605; Smetánka 2004, 447). Artefakty a ekofakty z výplní jímek a studní jsou nejen cenným dokladem konzumpčního chování, ale mají i silnou sociálně-

-ekonomickou výpověď. Jako příklad z našeho prostředí lze uvést soubory pozdně středověké a novověké keramiky ze zpracovaných odpadních jímek z Pražského hradu (Blažková 2011), Chrudimi (Frolík a Musil 2010, 3–28) nebo ze studny z Českého Krumlova (Preusz et al. 2014, 59–77). Ve složení souborů z odpadních jímek a studní se odráží jak běžné domácí spotřební keramické zboží, tak i přítomnost luxusního zboží v podobě importované keramiky, často i ze vzdálených a kulturně odlišných regionů, například kameniny německé proveniencie, italské majoliky a fajáns apod. Dosud málo bylo věnováno oblasti experimentálního výzkumu. Přičemž experimentální výzkum je jedním ze základních metod jak rekonstruovat a ověřit jednotlivé pracovní a technologické postupy výroby keramiky, od získávání surovin, přípravu hrnčírské hlíny, formování a modelaci nádoby, výpal až po její vyřazení do archeologického kontextu – tedy rekonstruovat celý životní (behaviorální) cyklus keramiky (Schiffer a Skibo 1987; Bronitsky 1986, 209–276). Pomocí experimentálních metod lze studovat i pracovní stopy, které zanechává užití keramiky například při přípravě, vaření či konzumaci různých potravin (Jervis 2011, 83; van Oosten 2012, 133–150).

Slibný experimentální výzkum rekonstruující jednotlivé etapy výroby vrcholně středověké keramiky je v současné době rozvíjen díky iniciativě a aktivitě studentů Masarykovy univerzity v Brně na terénní základně v Panské Lhotě (Bočková a kol. 2014, 119–138).

V současné době dochází k rozvoji petroarcheologických, mineralogicko-geologických, geochemických, fyzikálně-chemických, tedy obecně archeometrických metod, které nacházejí stále častěji uplatnění i při výzkumu středověké keramiky (Gregerová a kol. 2010; Matějková a Stoksik 2011, 125–138; Kloužková a kol. 2014, 75–87). Cílem archeometrických analýz je obvykle získání informací o původu keramické suroviny, jejím složení a strukturních změnách během procesů výroby a užití. Získané informace tohoto druhu tvoří součást archeometricky orientovaného keramologického studia, zabývajícího se otázkami proveniencie a distribuce hrnčírských surovin, výrobou a technologií keramiky (Tite 2008, 216–231; Orton a Hughes 2013, 150–189).

5. SYNTÉZY STŘEDOVĚKÉ KERAMIKY A REGIONÁLNÍ STUDIE

V oblasti českého a moravského bádání o historické keramice, až na výjimky, chybí podstatné syntézy nejen o teorii a metodě výzkumu, ale i obecné shrnutí stavu poznání keramiky v jednotlivých regionech.

Poslední antikvovaná syntéza vrcholně středověké keramiky v Čechách a na Moravě od V. Nekudy a K. Reichertové vznikla před více než 40 lety na základě tehdy zpřístupněných keramických souborů, často prezentovaných jen ve formě výběru bez podrobnějších náleзовých okolností. Syntéza může být pouze základním přehledem, jinak dnes již nedosahuje potřebné kvalitativní úrovně (Nekuda a Reichertová 1968; srov. Procházka a Peška 2007a, 143). Slibně se, počátkem 90. let, rozvíjelo studium raně středověké keramiky i s přihlédnutím ke stavu výzkumu v okolních zemích, kde základní shrnutí představují publikace z mikulčických kolokvií (Poláček ed. 1995; Staňa ed. 1995).

Mnohem lepší je stav českého a moravského bádání o keramice v poznání jednotlivých regionálních keramických produkcí, kde dosáhlo řadu pozoruhodných výsledků. V tomto směru je poznání jednotlivých keramických distribučních okruhů srovnatelné například se zahraničními studii z Německa a Polska.

V Čechách nejdále dospěl výzkum v poznání regionální výroby a produkce raně středověké keramiky zejména v pražské sídelní aglomeraci, pokud budeme uvažovat o Praze a okolí jako o samostatném regionu. Pro raně středověkou keramiku 10.–13. století jsou dobře popsány jednotlivé vývojové technologické a morfologické řady keramiky, včetně ustálené terminologie a nomenklatury. Problematická je však dosud vzájemná synchronizace jednotlivých keramických sekvencí z jednotlivých částí pražské aglomerace (Praha, Malá Strana, Staré Město) a jejich absolutní datace, získané ze stratigrafických situací různé výpovědní hodnoty (Pavlu 1971; Čiháková 1984, 211–288; Hrdlička 1993, 93–112; Boháčová 1993, 508–517; Čiháková 2001; Boháčová 2009, 87–90; Čiháková 2012). Naopak málo na rozdíl od raně středověké keramiky je v této oblasti známá produkce mladší vrcholně středověké keramiky 13.–15. století (Boháčová 1991, 115–137).

Další z oblastí, kde dlouholetý regionální výzkum dosáhl významných výsledků, je oblast severozápadních a severních Čech, a to jak u raně středověké keramiky typologicky vázané na významná hradská centra v regionu 10.–12. století (Bubeník a Meduna 1994, 183–192), tak i mladší středověké keramiky 13.–15. století vycházející především ze zpracovaných souborů z vrcholně středověkých měst a panských sídel (Zápotocký 1978, 171–238; Gabriel a Smetana 1983, 119–138).

Pro oblasti jižní Moravy jsou dobře zpracovány soubory keramiky 9. století z významných velkomoravských center (Pohansko u Břeclavi, Mikulčice), které se však liší v metodách přístupu (Macháček 2001; Poláček 1995, 131–195). U mladší středověké keramiky dospělo nejdále regionální poznání brněnské a obecně i jihomoravské keramiky 12.–14. století vycházející z rozboru dobře stratifikovaných keramických souborů ze středověkého Brna a jeho okolí. Zároveň jsou kriticky hodnoceny i jiné zpracované soubory z tohoto období i z jiných oblastí Moravy (Procházka a Peška 2007a, 143–147).

Na druhé straně je poznání keramiky z regionálního hlediska značně nevyvážené. Dosud málo informací je o keramice z regionu jižních, západních a východních Čech či v důležitých kontaktních příhraničních oblastech.

Problémem možného vzniku nové syntézy středověké keramiky z Čech a Moravy je roztržitost přístupů ke studiu keramiky a zejména aplikovaných metod, které se často opírají o osobní „badatelské“ znalosti vývoje regionální typologie a morfologie keramiky, jejichž výsledky jsou obtížně porovnatelné. Na druhé straně další obtíže vyplývají i z povahy lokalit, jejich stratifikace, a také ze stavu okolností získávání keramických souborů během záchranného či systematického výzkumu.

6. METODY PRÁCE S KERAMICKÝMI SOUBORY

V domácí středověké archeologii postrádáme shrnující publikace o metodách práce s keramickými soubory od jednotlivých kroků v rámci archeologické metody, zahrnující analýzu, syntézu a interpretaci keramických dat (k archeologické metodě viz Neustupný 2007). Navzdory tomu, že se pojednání o keramice objevuje v celé

řadě studií a monografií, je třeba konstatovat, že až na výjimky (např. Macháček 2001; Boháčová 2003, 393–457; Klápště a kol. 2005; Nováček a kol. 2010, 302–316) nedosahuje metodické úrovně zpracování náleзовých souborů většiny západoevropských zemí (Procházka 2009, 151). Chybí nejen důležité syntézy, ale i širší diskuze nad teoreticko-metodologickými otázkami (naposledy diskuze v Archeologických rozhledech L/1998).

Česká a moravská středověká archeologie se stále dlouhodobě nevymanila z kulturně-historického paradigmatu, jehož přístup ke studiu keramiky je založen na empirickém výzkumu, který využívá k analýze data zejména kvalitativní povahy k socio-ekonomickým interpretacím minulosti. Českou středověkou archeologii až na výjimky míjelo období progresivních dvaceti let v 60.–80. letech minulého století, kdy ve světové archeologii docházelo k rozvoji formalizovaných deskriptivních systémů a matematických metod kvantifikace, a kdy se statistické metody staly nedílnou součástí vyhodnocování rozsáhlých archeologických dat (např. Doran a Hodson 1975; Orton 1980; Voorrips ed. 1990; Orton, Tyers a Vince 1993). Určitý význam statistických metod při zpracování rozsáhlých keramických souborů si však česká středověká archeologie uvědomovala (např. Smetánka 1973, 482–484; Richter 1982, 59), k jejich většímu užití při zpracování keramických souborů došlo až v 90. letech 20. století (Boháčová 1997, 89; Frolík 1999, 137) s rostoucí dostupností výpočetních programů (srov. Břeň, Kašpar a Vařeka 1996, 36–45).

V české a moravské středověké archeologii se můžeme setkat s několika metodickými přístupy, které jsou založeny výhradně na evolucionistickém chronologicko-typologickém studiu a obecném předpokladu, že se keramika vyvíjí podle typologických schémat od jednodušších forem po složitější, od technologicky méně náročných po technologicky dokonalejší výrobky. Vývoj středověké keramiky v Čechách a na Moravě nelze přitom přímo spojovat s vývojem hospodářským, společenských ani etnickým, respektive ho nelze pozorovat přímo (srov. Klápště 1998, 146–147).

Po detailnější analýze publikovaných prací o raně a vrcholně středověké keramice bylo vyčleněno celkem pět hlavních metodologických přístupů, které podle našeho názoru charakterizují i obecný vývoj a stav výzkumu středověké keramiky v Čechách a na Moravě:

A) Popisný-analogický. Vycházející ze slovního situačního popisu keramiky a vyhodnocení zastoupení hlavních typů a morfologických prvků, které pocházejí z velkých souborů z jednotlivých fází a horizontů osídlení, bez bližšího prostorového určení, popisu jednotlivých archeologických kontextů a kritiky způsobu jejich vzniku. Zjištěné vlastnosti a převládající prvky jsou intuitivně, výběrově a „per analogiam“ srovnávány s ostatními časově blízkými keramickými soubory z užšího i vzdálenějšího regionu a „absolutně“ datovány nejčastěji na základě písemných pramenů a mincovních nálezů. Typicky jsou takto zpracovány soubory keramiky z výzkumů A. Hejny nebo z výzkumů zaniklých středověkých vesnic V. Nekuda (Hejna 1966, 313–363; Nekuda a Reichertová 1968, 167–229 a 231–303; Nekuda 1975, 92–134). Jako příklad lze uvést také shrnující poznatky o středověké keramice ze zaniklé městské lokace Hradištká u Davle, kde jsou však nastíněny a diskutovány další metodické přístupy, které překročily dosavadní tradiční a situační popis (Richter 1982, 92–123).

B) Kvalitativní-typologický. Vycházející z obecného poznání vývoje vůdčích keramických typů a jejich morfologických proměn, které jsou sledovány zejména u celých nebo rekonstruovaných nádob či menších „kvalitních“ souborů. Typologický přístup je založen na deskripci a klasifikaci typů a variant, které jsou rozdělovány na morfologické prvky (okraje) a výzdobu, a na druhé straně na úrovni celých nebo rekonstruovaných nádob. Právě studium celých tvarů a jejich typologických proměn je upřednostňováno, neboť umožňuje zachycení všech morfologických částí včetně kompletní výzdoby a stop technologických procesů. Často však u těchto studií chybí srovnání výsledků typologie se stratigrafickým vývojem. Typo-chronologie je omezena na konkrétní chronologické zařazení keramiky z určité lokality a fáze osídlení, které je geograficky srovnáváno s podobnými zjištěnými typologicko-morfologickými strukturami na jiných lokalitách. Hlavním tématem je sledování kontinuity a diskontinuity vývoje typů a morfologie na úrovni jedné nebo více lokalit z regionu a hledání úzkého časoprostorového vztahu mezi keramikou a písemnými prameny, případně společensko-kulturními normami a změnami (např. Klápště 1998, 138–158; Klápště a kol. 2002, 18–23; Krajíc a kol. 1998, 177–183; srov. Tomková 1993, 122–123).

C) Technologicko-kontextuální. Sledující chronologické vztahy mezi vývojem jednotlivých morfologických částí (zejm. okraj) a výzdoby k technologickým vlastnostem keramiky (keramické třídy a hrnčiny). Využívá již formalizovanou deskripci, která ale není dostatečně podrobná a většinou zůstává na úrovni definovaných jednotlivých skupin sledovaných prvků. Klíčem je vytvoření formalizovaného typáře či hesláře pro popis keramiky na základě ustálených kategorií nebo slovních spojení. K nezávislému datování využívá stratigrafická pozorování a sleduje vztah a proměnu prvků ke stratigrafickým jednotkám, horizontům a fázím osídlení. Důraz klade zejména na kvalitní a dobře stratifikované soubory. Často jako oporu relativní chronologie využívá dendrochronologii či mincovní nálezy ke korigování absolutního datování. Mezi tento přístup lze zahrnout studie o pražské (např. Boháčová 1993, 508–517; Hrdlička 1993, 93–112; Boháčová 2003, 393–457; Frolík 1999, 137–163; Čiháková 2012) nebo staroboleslavské keramice (Boháčová 2003, 393–457) a některé studie k brněnské a jihomoravské keramice (zejm. Procházka 2009, 151–186; Procházka a Peška 2007a, 143–232). Novější studie přinášejí i nové podněty a inspirativní postupy v tomto směru bádání (Matějková 2014, 89–112). Tento přístup byl zřejmě ovlivněn i vývojem poznání středověké keramiky v Německu a Polsku, kde tamní bádání vychází z podobného studia (např. Lobbedey 1968; Parczewski 1977; Buko 1990a; Chuzdiak 1991; Rzeźnik 1995; Poliński 1996; Scholkmann 1978, 149–159; Stephan 1982, 65–122; Losert 1993, 83–94; Heege 1995, 9–10). Výjimečně je keramika stejných technologických skupin na úrovni hrnčin srovnávána v rámci širšího geografického rámce a kontextu s cílem prokázání vazeb mezi lokalitami a k řešení otázek širších distribučních regionálních okruhů (Vařeka 1998, 126–132; Ernée a Vařeka 1998, 219–230; Varadzin 2009, 99–113).

C1) Strukturální. Podobný předcházejícímu přístupu, avšak vycházející z detailnější formalizované deskripce veškerých morfologických prvků, výzdoby a technologických skupin. Tento přístup analyzuje zpravidla veškeré zlomkovité keramické jedince z předem vyčleněných souborů. Jednotlivé prvky (morfologie a výzdoba) jsou rozděleny do skupin, typů, variant a subvariant. Často jsou tato data získána

formalizovanou deskripci (popisným kódem) a kvantitativní analýzou statisticky vyhodnocena. Jedná se převážně o velké soubory keramiky čítající tisíce kusů, kde je z hlediska přehlednosti a orientace nutná formalizace jazyka. Formalizovaná deskripce a zavedení databází není chápána primárně jako cíl, ale prostředek k poznání a řešení dalších otázek (Tomková 1993, 114; např. Vařeka 1998, 124–126; Macháček 2011). Za vůbec první práci o středověké keramice využívající detailní deskripci (popisný kód) lze považovat práci M. Zápotockého o keramice ze severočeského Polabí (Zápotocký 1978, 171–238; Zápotocký 1979), která se zřejmě stala inspirací řady dalších studií o středověké keramice (Gabriel a Smetana 1993, 119–138; Gabriel a Panáček 1994, 27–62; Vařeka 2002, 217–249; Nováček 2000, 12–24; Procházka a Peška 2007b, 148–149).

D) *Stylistický*. Zcela vymykající se předchozím postupům, vycházející ze studia keramiky jako systému, který je podmíněn: 1) poznáním prvků keramiky, z nichž je složena a za 2) poznáním vazeb mezi těmito prvky (Tomková 1993, 118). Cílem je nalézt takové prvky keramiky, které se svým „rukopisem“ odlišují od ostatních prvků. Tento „rukopis“ je tvořen jedním nanejvýše několika kombinacemi výrazných technologicko-morfologických detailů s cílem nalézt společné vazby či spojení s centrem hrnčířské výroby, místem produkce či přímo s konkrétní hrnčířskou dílnou či hrnčířem (!), jejichž produkce je považována za vysoce individuální záležitost (př. identické hrnčířské značky). Typickým představitelem tohoto přístupu jsou studie P. Meduny, jehož individuální a empirické rozbory postrádají metodické zdůvodnění a jejichž závěry nelze zpětně verifikovat. Systém deskripce je v pracích P. Meduny pouze individuální. Formalizovaný systém je odmítán, neboť převedení na alfanumerický systém na objektivitě ani exaktnosti nezíská, protože vychází ze skeptického názoru, že jeho zpracování matematickými modely lze získat sice formálně správný, ale celkově bezobsažný výsledek. Omezením je i nedostatečná reprezentativnost kvalitativních a kvantitativních znaků, na jejichž pozadí jsou konstruovány historické otázky týkající se topografie, organizace, distribuce a směny (srov. Meduna 1998, 116–122; Meduna 2012, 73; kriticky Nováček 1999, 564). Na druhou stranu tento přístup je vhodný k vyhledávání významných a dobře odlišitelných keramických okruhů nebo keramických „importů“ u malých keramických souborů (Tomková 1993, 118–199). Přístupy tohoto typu pracují s termíny jako zabrušanský typ, litoměřický typ apod. (Bubeník a Meduna 1994, 183–192). V rámci tohoto přístupu je zřejmě ovlivnění polským badáním o rané středověké keramice, například lze sledovat částečnou návaznost na práce A. Buka, který však zavedl systém podrobné stylistické deskripce (Buko 1998a, 385–392).

7. DESKRIPTIVNÍ SYSTÉMY STŘEDOVĚKÉ KERAMIKY

Pro deskripci rané a vrcholné středověké keramiky vznikla v minulosti řada popisných kódů a systémů (např. Pavlů 1971; Zápotocký 1978; Gabriel a Smetana 1983; Drda a Krajíc 1983; Meduna 1993). Později byly popisné kódy nahrazeny v 90. letech minulého století databázovými systémy, které vyžadovaly formalizovaný způsob deskripce (Tomková 1993, 115; Břeň, Kašpar a Vařeka 1995; Nováček a Tetour 2003; Procházka a Peška 2007b, 148–149).

Nevýhodou všech dosavadních systémů je značná nekompatibilita, která neumožňuje vzájemné porovnávání výsledků, a tak i plnohodnotné řešení otázek souvisejících například s distribucí keramiky ve středověku. Na druhé straně ani přílišná univerzalita a formalizace popisu nemusí přinést očekávaný výsledek. Zároveň je třeba si uvědomit, že formalizovaná deskripce není cílem studia, ale pouze etapou analytické části práce s keramikou (Tomková 1993, 115).

Současné požadavky na deskripci keramiky by neměly vycházet z intuitivního či nekontrolovatelného empirického přístupu. Deskriptivní systém keramiky by měl vycházet z jasně definování pojmů jako je třída, typ, varianta, skupina a atribut. Deskripce keramiky by měla v jednotlivých fázích představovat kontrolovatelný a reprodukovatelný proces (srov. Cowgill 1990, 62–63).

8. NÁSTIN MOŽNÉHO DESKRIPTIVNÍHO SYSTÉMU?

Práce s keramickými soubory je především založena na deskripci, která může probíhat různými způsoby, přičemž popis jednotlivých deskriptivních znaků zachycuje určité fáze vývoje životního cyklu keramiky. Deskriptivní systém středověké keramiky by měl být dynamický a vytvořený na základě formulace logicky zvolených teoretických otázek, modelů nebo hypotéz, které zpravidla zahrnují základní typy otázek kdy, kde, jak, proč a kým byla keramika vyrobena a užívána v systému živé kultury, z jakého důvodu a jakým způsobem byla keramika z tohoto systému vyřazena a uložena do archeologického kontextu.

Ivan Pavlů ve své metodické příručce „Analýza artefaktů“ roztřídil prakticky základní způsoby analytického popisu na 1. *situační* a 2. *operační*, který se může dělit dále na *systémovou* a *poststémovou* analýzu (Pavlů 2011, 34, 39), přičemž se inspiroval přístupy, které se zabývaly evoluční rekonstrukcí operačního nebo životního cyklu artefaktů. Domníváme se, že není žádného odůvodnění nepřijmout tento způsob členění deskripce i pro středověkou a novověkou keramiku a rozšířit tak jeho obecnou platnost s určitými dílčími modifikacemi.

Situační deskripce je založena na popisu diagnostických formálních a funkčních znaků keramiky – typologie, morfologie, výzdoba apod. (k jejich vzájemnému vztahu např. Bubeník a Frolík 1995, 127–128). Deskripce vychází z rozboru pozorovatelných znaků a skutečností na popisované keramice, jejichž výběr je ovlivněn okruhem otázek a ze své povahy je situační deskripce pouze statickým popisem. Na základě rozboru charakteru jednotlivých znaků je tento systém deskripce zaměřen především na typo-chronologii.

Systém *operační deskripce* vychází ze studia operačního řetězce, který byl převzat z francouzského evolučního modelu materiálního a technologického vývoje artefaktů (*chaîne opératoire*), definovaného francouzským archeologem-antropologem Andrém Leroi-Gourhanem (Leroi-Gourhan 1964). Model operačního řetězce je zaměřen zejména na technologické a stylistické aspekty artefaktů, přičemž jednotlivé procesy a postupy jejich vytváření mají výrazný sociální kontext (k tomu např. Dobres 2000, 155–156; Skibo a Schiffer 2008, 20–22).

Operační deskripce keramiky vychází z popisu jednotlivých procesů a etap při výrobě, tedy zahrnuje celou škálu a sekvenci technologických postupů a činností od získávání a přípravy suroviny, po modelaci nádoby, výzdobu a samotný výpal.

Obrázek 1. Schéma části operačního (behaviorálního) řetězce M. B. Schiffera v systémovém a archeologickém kontextu (podle Schiffer 1972, 158, fig. 1 přeložil autor).

Picture 1. Diagram of the operational (behavioral) chains of M. B. Schiffer in the systemic and archaeological context (by Schiffer 1972, 158, fig. 1, translated by the author).

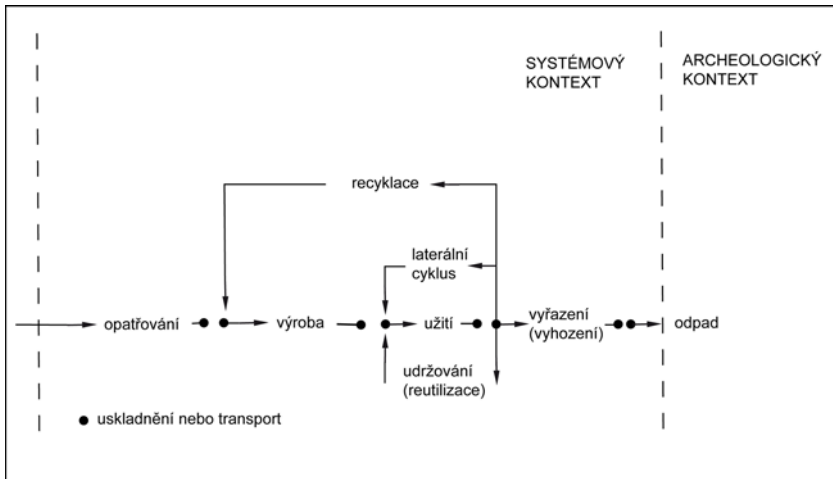

Schéma jednoduchého operačního řetězce – výrobního procesu středověké keramiky 9.–13. století představil ve své práci L. Varadzin (Varadzin 2010, 28, obr. 10).

Operační deskriptce je často v domácích studiích redukována pouze na formalizovaný popis materiálového složení keramické hmoty – keramických tříd nebo skupin (např. Boháčová 1995, 122–125; Vařeka 1998, 125–128). Oproti zahraničnímu bádání, například polskému, je dosud málo pozornosti věnováno technologickým stopám na keramice, například stopám formování a modelace nádob na hrnčičském kruhu, či různým úpravám povrchů (Rzeźnik 1995).

Operační řetězec je redukován pouze na poznání technologie výroby (Skibo a Schiffer 2008, 10). Naopak v behaviorální archeologii byl rozvíjen celkový model vývoje artefaktů, rekonstruuující jejich životní cyklus v proudu času (tzv. flow model, viz obr. 1) jak v systémovém („živém“) kontextu zahrnujícím výrobu artefaktů a jejich užití, včetně procesů laterálního cyklu, reutilizace a recyklace, tak i postsystémovém („mrtvém“) kontextu, který charakterizují jednotlivé formační procesy uložení artefaktů do archeologického kontextu a postdepoziční procesy následných změn způsobených kulturními a přírodními agenty (Schiffer 1972, 156–165; Schiffer 1976, 49–53).

Systémový kontext tedy zahrnuje jednotlivé činnosti spojené s výrobou a užitím keramiky v někdejší živé kultuře, naopak postsystémový kontext obsahuje způsoby depozice keramiky v konkrétní nálezové situaci – v archeologickém kontextu (např. rozbitím, ztrátou, vyhozením, pohřbením, opuštěním apod.).

Systémová deskriptce je tedy zaměřena na poznání jak technologie výroby, tak i funkcí nádob a jejich životnosti – kumulace a frekvence ve sféře někdejší živé kultury. Naopak *postsystémová* deskriptce je zaměřena na ty kvalitativní a kvanti-

tativní vlastnosti keramiky, které umožňují řešení či odhad vlivu formačních a post-depozičních procesů, jako jsou například fragmentarizace, heterogenita, diverzita keramických souborů, kvantifikace reziduální a infiltrované keramiky (Macháček 2001; Nováček 2003, 131–146; Nováček a kol. 2010, 302–316).

Tabulka 1. Rozdělení způsobů deskripce a popis sledovaných znaků a vlastností na keramice.

Table 1. Methods of pottery analysis and description of observed properties of pottery.

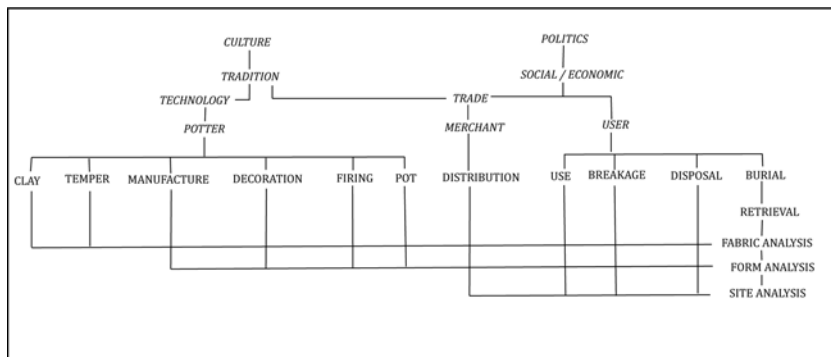
Deskripce	Popis sledovaných znaků a vlastností
situační	typologie, morfologie, výzdoba
operační	keramické třídy / skupiny technologické stopy archeometrie – fyzikálně-chemické analýzy
systémová	funkce a životnost keramických nádob frekvence – kumulace keramiky v náleзовých situacích
postsystémová	kvalitativní a kvantitativní rozdíly mezi keramickými soubory (fragmentarizace, heterogenita, diverzita souborů)

Pomocí analytického studia životního (behaviorálního) cyklu lze zpětně rekonstruovat dynamiku vývoje keramiky v systémech a subsystémech někdejší živé kultury, tzn. rekonstruovat procesy jak, kým a proč byla keramika vyrobena, distribuována, využívána, rozbita a pohřbena. Britský archeolog. D. Brown představil teoretický model, který ukazuje, že rekonstrukce životního cyklu keramiky je ve vztahu k systémovým teoriím o sociálně-ekonomickém fungování společnosti (Brown 1988, 16, fig. 1).

Model vychází z předpokladu, že životní cyklus keramiky je podmíněn obecnými zákonitostmi, kulturními a sociálně-ekonomickými procesy a subsystémy, které ovlivňují, či kontrolují sekvence jednotlivých etap výroby, distribuce, užití a depozice (viz obr. 2). Jednotlivé etapy jsou navíc směřovány a kontrolovány lidskými činiteli a faktory. Producenti (hrnčíři) kontrolují výrobu keramiky, obchodníci zprostředkovávají komerční šíření a redistribuci keramiky směnou nebo obchodem a spotřebitelé a konzumenti využívají keramiku k různým účelům a funkcím až do fáze jejího rozbití nebo poškození a následného vyrazení. Nad jednotlivými lidskými činiteli stojí nadřazené mechanismy a systémy, které ovlivňují společnost a lidské chování. Producenti jsou při výrobě ovlivňovány kulturními tradicemi a normami, obchodníci jsou podmíněny obchodními procesy, které jsou řízeny shora politickými a ekonomickými systémy, a které kontrolují distribuci a obchod. Také spotřebitelé keramiky jsou pod vlivem sociálně-ekonomických systémů, které podmiňují jejich chování a zacházení s keramikou ve sféře živé kultury (Brown 1988, 16–20).

Obrázek 2. Rekonstrukce životního cyklu keramiky ve vztahu ke kulturním a sociálně-ekonomickým procesům (převzato z Brown 1998, 1, fig. 1, ponecháno v původním znění).

Picture 2. Reconstruction of the life cycle of ceramics in relation to cultural and socio-economic processes (adapted from Brown 1998, 1, fig. 1, left in the original version).

9. OTÁZKY METODICKÝCH STANDARDŮ PŘI ZPRACOVÁNÍ A PUBLIKACI KERAMICKÝCH DAT

Z důvodu některých metodických nedostatků jako je roztržitost a individualita přístupů při výzkumu keramiky, nekompatibilita deskriptivních systémů a neporovnatelnost výsledků není možné zahájit širší komparativní výzkum zaměřující se na socio-ekonomické otázky produkce, distribuce (obchodu) a spotřeby (konzumu) keramiky na úrovni geograficky vyšších nadregionálních celků a okruhů (srov. např. Davey a Hodges 1983, 1–16; Verhaeghe 1983, 63–94; Gaimster 1993, 251–260).

Jak již bylo naznačeno, v Čechách a na Moravě disponujeme dobrým základem v poznání jednotlivých regionálních keramických okruhů. Možnosti studia keramických distribučních okruhů se nabízí v situaci, kdy je stejným způsobem provedena stejná deskripce keramiky na dvou různých lokalitách, například Praha–Stará Boleslav (Boháčová 2003, 453–454; Varadzin 2009, 99–113) nebo Český Krumlov–Praha (Erné a Vařeka 1998, 219–230). Problematické je ovšem srovnání keramiky s poněkud odlišným způsobem deskripce, a to dokonce na úrovni jedné lokality!

Samostatným problémem je také otázka publikace keramických dat. Často jsou publikována keramická data bez základní kvantifikace prvků, kde není možné ověřit jejich výpovědní schopnost. Také panuje nejednotnost v kresebné dokumentaci, v publikacích typářů (okrajů, výzdoby) a výběrových znaků (k tomu např. Tomková 1993).

Cílem metodického standardu by nemělo být vytvoření univerzální normy, ale to, aby docházelo k dodržování základních pravidel a postupů práce s keramickými soubory. Způsobem jak překonat tento metodický problém by bylo přijmout základní standardizovaný způsob deskripce pokrývající svými atributy všechny výše diskutované okruhy studia keramiky. Pro inspiraci lze přihlídnout k výzkumu keramiky ve Velké Británii, a to z toho důvodu, že si podobnými metodickými

problémy prošlo tamní bádání nad historickou keramikou již před více než třiceti lety (např. Rhodes 1979, 81–108; Davey 1983, 91–92; Blake a Davey 1983; Davey 1988, 8–11).

Skupina pro výzkum středověké keramiky ve Velké Británii (Medieval Pottery Research Group – M.P.R.G.) vytvořila požadavky minimálních standardů pro zpracování, popis, analýzu a publikaci keramických souborů (Slowikowski, Nenck a Pearce 2001). Cílem je zajištění dodržování minimálních procedurálních postupů od získávání keramiky během terénního výzkumu, po post-exkavační zpracování až do fáze interpretace. Z každého projektu je vypracována závěrečná zpráva podle určitého schématu v rámci jednotlivých kroků, která podle metodického standardu zahrnuje:

1. *přípravu projektu* (jak budou získávána keramická data při terénním výzkumu, návrh metodiky zpracování – včetně deskriptivního systému)
2. *terénní výzkum* (způsob získávání keramiky z náleзовých situací, vzorkování)
3. *post-exkavační (laboratorní) zpracování* (primární laboratorní ošetření, inventarizace, předběžné datování)
4. *vlastní analýzu keramiky* (popis formálních vlastností – tvar, morfologie, keramická třída/skupina + pořízení ilustrací)
5. *vypracování závěrečné zprávy* (obsahující 1. metodické zdůvodnění, 2. deskripci keramických typů, 3. kvantifikaci, 4. diskuzi o chronologii, funkci, výrobě a distribuci keramiky, vztahu k jiným nálezům, analogii, paralely + ilustrace)
6. *archivaci projektu* (kde bude projekt uložen a jak bude zpřístupněn)

Závěrečná zpráva podle britského vzoru má obdobu náleзовé zprávy či expertního posudku a patří do kategorie tzv. šedé literatury (grey literature), která je archivována a zpřístupňována badatelům k dalšímu studiu.

10. ZÁVĚR A DISKUZE

Cílem tohoto diskuzního příspěvku bylo poukázání na skutečnost, že z bádání nad (nejen) středověkou keramikou se vytrácí podstatné teoretické a metodologické otázky. Zpracování a publikace keramiky se stává rutinou, která nanejvýše doprovází komentovanou výpověď náleзовých situací s ohledem na jejich chronologii. Přitom keramika je důležitým indikátorem celé řady sociálně-ekonomických procesů ve výrobní a spotřební sféře.

Dosud domácí bádání o keramice věnovalo pozornost výhradně ekonomickým otázkám, či otázkám kontinuity a diskontinuity v keramické produkci. Postrádáme důležité studie týkající se funkce a významu keramiky ve společnosti, tj. jak byla keramika využívána a z jakého důvodu byla vyřazována, a jak bylo s keramikou zacházeno v běžném každodenním životě. Málo informací je i o samotné organizaci hrnčířské výroby a sociálním postavení hrnčířů vyplývající z analýzy písemných pramenů.

Z metodického hlediska je problematická diverzita přístupů ke studiu, která znemožňuje řešení komplexnějších otázek distribuce keramiky mezi městskými centry na lokální, regionální a nadregionální (mezinárodní) úrovni. Za účelné proto považujeme přijatelnou míru standardizace postupů při práci s keramickými soubory.

Dosavadní úvahy nad keramikou by se proto měly vrátit k podstatě předmětu studia a snažit se o maximální odstranění „subjektivity“. Metoda zpracování keramických souborů by neměla být empirickou záležitostí, ale dynamickým a kontrolovatelným systémem. Způsobem jak překlenout pomyslný most mezi teorií, metodou a praxí je systémová a postsystémová deskripce sledující celý životní a behaviorální cyklus keramiky.

POUŽITÉ ZDROJE

LITERATURA

- ANDERSON, Anne (1985): *Interpreting Pottery*. New York: Universe Pub.
- ANDRÉN, Anders (1998): *Between Artifacts and Texts. Historical Archaeology in global Perspective*. New York: Springer Science & Business Media.
- ARNOLD, Philip J. (2000): Working without a Net: Recent Trends in Ceramic Ethnoarchaeology. *Journal of Archaeological Research*, roč. 8, č. 2, s. 105–133.
- BENNETT, John W. a BLAKELY, Jeffrey A. (1989): Morphology, composition and Stratigraphy: A Data-base Concept for Ceramic Study and Publication. In: Blakely, Jeffrey A. a Bennett, John W. (eds.): *Analysis and Publication of Ceramics, The Computer Data-Base in Archaeology*, BAR International Series 551. Oxford, s. 1–18.
- BLAKE, Hugo a DAVEY, Peter (1983): *Guidelines for the processing and publication of medieval pottery from excavations*. London: Department of environment.
- BLAŽKOVÁ, Gabriela (2011): *Hmotná kultura z Pražského hradu raného novověku ve světle archeologických nálezů*. Nепublikovaná dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova.
- BLINKHORN, Paul (1997): Habitus, Social Identity and Anglo-Saxon Pottery. In: Blinkhorn, Paul a Cumberpatch, Chris (eds.): *Not so Much a Pot, More a Way of Life*. Oxford: Oxbow Books, s. 113–124.
- BOČKOVÁ, Zdenka, DOLEŽALOVÁ, Kateřina, MAZÁČKOVÁ, Jana, SLAVÍČEK, Karel a TĚSNOHLÍDEK, Jakub (2014): Experimentální výroba keramiky v Panské Lhotě. *Archaeologia historica* 39, s. 119–138.
- BOHÁČOVÁ, Ivana (1991): Příspěvek k poznání keramiky v pražském prostředí na počátku vrcholného středověku, *Archaeologica Pragensia* 11, s. 115–137.
- BOHÁČOVÁ, Ivana (1993): Několik poznámek ke studiu (raně) středověké keramiky. Příspěvek do diskuse. *Archeologické rozhledy*, roč. 45, č. 3, s. 508–518.
- BOHÁČOVÁ, Ivana (1995): Möglichkeiten und Grenzen eines allgemeinen Konsenses aus dem Gebiet des Studiums frühmittelalterlicher Keramik – Terminologie, Themen, verschiedene Ebenen des Erkenntnisprozesses – zu den Schlüssen aus der Diskussion auf dem 2. Keramischen Kolloquium in Mikulčice. In: Poláček, Lubomír (Hrsg.): *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung*. Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik. Brno, s. 119–126.
- BOHÁČOVÁ, Ivana (1997): Keramika přelomu raného a vrcholného středověku z prostoru čp. 39 a 40 ve Vikářské ul. na Pražském hradě. *Archeologické rozhledy*, roč. 49, č. 1, s. 86–102.

- BOHÁČOVÁ, Ivana (2003): *Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku*. Praha: Archeologický ústav AV ČR (Mediaevalia archaeologica 5).
- BOHÁČOVÁ, Ivana (2009): Pražský Hrad a Malá Strana v raném středověku a problémy synchronizace jejich vývoje. In: Moździoch, Sławomir (red.): *Stare i nowe w średniowieczu. Pomiedzy innowacją a tradycją. Spotkania bytomskie VI*, Wrocław: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, s. 71–98.
- BRONITSKY, Gordon (1986): The use of materials science techniques in the study of pottery construction and use. In: Schiffer, Michael B. (ed.): *Advances in archaeological method and theory 9*. Orlando: Academic Press, s. 209–276.
- BROWN, Duncan H. (1988): Pottery and Archaeology. *Medieval Ceramics 12*, s. 15–21.
- BŘEŇ, Jiří, KAŠPAR, Vojtěch a VĀŘEKA, Pavel (1995): K problematice počítačového zpracování středověké keramiky (databáze KLASIFIK). *Archeologické fórum 4*, s. 36–41.
- BUBENÍK, Josef a FROLÍK, Jan (1995): Zusammenfassung der Diskussion zur gemeinsamen Terminologie der grundlegenden keramischen Begriffe. In: Poláček, Lubomír (Hrsg.): *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung*. Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, s. 128–130.
- BUBENÍK, Josef a MEDUNA, Petr (1994): Zur frühmittelalterlichen Keramik in Nord-West-Böhmen. In: Staňa, Čeněk (ed.): *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Internationale Tagungen in Mikulčice I*. Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik. Brno, s. 183–192.
- BUKO, Andrzej (1990): *Ceramika Wczesnopolska. Wprowadzenia do badań*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Ossolineum.
- BUKO, Andrzej (1998a): Pottery, Potters and the Archaeologist: An Approach to Pottery Analyses. In: Hensel, Witold, Tabaczyński, Stanisław a Urbańczyk, Przemysław (eds.): *Theory and Practise of Archaeological Research*, roč. 2. Warszawa: IAE PAN, s. 381–408.
- BUKO, Andrzej (1998b): Kierunki badań ceramiky z wykopalisk: aspekty dydaktyczne. *Światowit*, roč. 41, č. B, s. 546–556.
- COWGILL, L. George (1990): Artifact Classification and Archaeological Purposes. In: Voorrips, Albertus (ed.): *Mathematics and Information Science in Archaeology*. Bonn: Holos, s. 61–78.
- CUMBERPATCH, Chris G. (1997): Towards a phenomenological approach to the study of medieval pottery. In: Cumberpatch, Chris a Blinkhorn, Paul (eds.): *Not so much a pot, more a way of life*. Current Approaches to Artefact Analysis in Archaeology. Oxford: Oxbow, s. 125–151.
- ČIHÁKOVÁ, Jarmila (1984): Pražská keramika 11.–13. století. *Archaeologia Pragensia 5*, s. 257–262.
- ČIHÁKOVÁ, Jarmila (2001): Raně středověká fortifikace na jižní hranice pražského levooběžného podhradí. In: Čiháková, Jarmila (ed.): *Mediaevalia archaeologica 3. Pražský hrad a Malá Strana*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, s. 29–135.
- ČIHÁKOVÁ, Jarmila (2012): Otázky chronologie pražské raně středověké keramiky. *Staletá Praha*, roč. 28, č. 2, s. 91–121.
- DAVEY, Peter (1983): A future for medieval pottery studies? *Medieval Ceramics 7*, s. 89–93.
- DAVEY, Peter (1988): Theory and Practice in Medieval Ceramic Studies. *Medieval Ceramics 12*, s. 3–14.

- DAVEY, Peter a HODGES, Richard (1983): *Ceramics and Trade: A Critique of the Archaeological Evidence*. In: Davey, Peter a Hodges, Richard (eds.): *Ceramics and Trade*. Sheffield: University of Sheffield, s. 1–16.
- DE GROOTE, Koen (2005): The use of ceramics in late and post-medieval monasteries – data from three sites in Eastern Flanders. *Medieval Ceramics* 29, s. 29–42.
- DOBRES, Marcia-Anne (2000): *Technology and Social Agency: Outlining a practise Framework for Archaeology*. Oxford: Blackwell.
- DORAN, James E. a HODSON, Roy F. (1975): *Mathematics and Computers in Archaeology*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- DRDA, Miloš a KRAJÍČ, Rudolf (1983): K metodice třídění středověké keramiky na Tábořsku. *Archaeologia historica* 8, s. 175–187.
- DRDA, Miloš a KRAJÍČ, Rudolf (2000): Tzv. Husův hrneček – originál nebo dokonalý padělek? *Husitský Tábor – Supplementum 1*, s. 505–601.
- ERNÉE, Michal a VAŘEKA, Pavel (1998): Die Graphittonkeramik des 13. Jahrhunderts in Südböhmen und Prag. In: Poláček, Lubomír (Hrsg.): *Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa. Naturwissenschaftliche Untersuchungen, Internationale Tagungen in Mikulčice IV*. Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, s. 219–230.
- FEHRING, G. P. (1992): *Einführung in die Archäologie des Mittelalters*. Darmstadt: WBG.
- FEHRING, G. P. (2000): *Die Archäologie des Mittelalters. Eine Einführung*. Stuttgart: WBG.
- FROLÍK, Jan (1995): Bemerkung zum Studium frühmittelalterlicher Keramik aus komplizierten stratigraphischen Situationen. In: Poláček, Lubomír (Hrsg.): *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung*. Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik Brno, s. 107–118.
- FROLÍK, Jan (1999): Archeologický výzkum v Kanovnické ulici čp. 73 na Hradčanech v letech 1982–1985. Vývoj osídlení před rokem 1378. In: Frolík, Jan a Maříková-Kubková, Jana (eds.): *Castrum Pragense 2*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, s. 113–168.
- FROLÍK, Jan a MUSIL, Jan (2010): Záchraný archeologický výzkum v Hradební ulici v roce 2006. *Chrudimský vlastivědný sborník 14*, s. 3–28.
- GABRIEL, František a PANÁČEK, J. (1994): Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství (dokončení). *Castellologica Bohemica* 4, s. 27–62.
- GABRIEL, František a SMETANA, J. (1983): K vývoji výrobních okruhů červeně malované keramiky v severních Čechách. *Archaeologia historica* 8, s. 119–138.
- GAIMSTER, David R. M. (1993): Cross-Channel ceramic trade in the Middle Ages: Archaeological evidence from the spread of Hanseatic culture to Britain. In: Gläser, Manfred (ed.): *Archäologie des Mittelalters un Bauforschung im Hanseraum. Eine Festschrift für Günter P. Fehring*. Rostock: Schriften des Kulturhistorischen Museums in Rostock, s. 251–260.
- GREGEROVÁ, Miroslava a kol. (2010): *Petroarcheologie keramiky v historické minulosti Moravy a Slezska*. Brno: Masarykova univerzita.
- HEEGE, Andreas (1995): *Die Keramik des frühen und hohen Mittelalters aus dem Rheinland. Stand der Forschung – Typologie, Chronologie, Warenarten*. Bonn: Archäologische Berichte 5.
- HEJNA, Antonín (1966): Středověká vesnická keramiky v Čechách (K některým otázkám starší středověké keramiky z vesnických sídlišť v Čechách). *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie*, roč. 20, č. 3, s. 313–363.

- HENDRICKSON, Elizabeth M. a McDONALD, Mary A. (1983): Ceramic form and function: an ethnographic search and archaeological explanation. *American Anthropologist* 85, s. 630–643.
- HERON, Carl a EVERSLED, Richard P. (1993): The Analysis of Organic Residues and the Study of Pottery Use. *Archaeological Method and Theory* 5, s. 247–284.
- HICKS, Dan (2010): The Material Culture Turn: Event and Effect, In: Hicks, Dan a Beaudry, Mary (eds.): *The Oxford Handbook of Material Culture Studies*. Oxford: Oxford University Press, s. 25–98.
- HILLEWAERT, Bieke (2010): A jug on jug. Some thoughts on decorative function of functional decoration. In: De Groot, Koen, Tys, Dries a Pieters, Marnix (eds): *Exchanging Medieval Material Culture: Studies on archaeology and history presented to Frans Verhaeghe*. Brussels: Vlaams Instituut voor het Onroerend, s. 75–79.
- HRDLIČKA, Ladislav (1993): Poznámky ke chronologii pražské středověké keramiky. *Archeologické rozhledy*, roč. 45, č. 1, s. 93–112.
- CHUZDIAK, W. (1991): *Periodyzacja rozwoju wczesnośredniowiecznej ceramiki z dorze- cza Drwęcy (VII–XI/XII w.)*. Podstawy chronologii procesów zasiedlenia. Toruń: Tow. Krzewienia Świadomości Historycznej.
- JERVIS, Ben (2011): *Placing Pottery: An actor-led approach to the use and perception of pottery in Southampton and its region AD700–1400*. Unpublished PhD Thesis. Southampton: University of Southampton: Faculty of Humanities.
- JERVIS, Ben (2014): *Pottery and Social Life in Medieval England: Towards a Relational Approach*. Oxford a Philadelphia: Oxbow Books.
- KAJZER, Leszek (1994): Zur Problematik der sog. Hussitenkeramik in Polen. *Castellologica bohémica* 4, s. 299–306.
- KALTENBERGER, Alice (2009): *Keramik des Mittelalters und der Neuzeit in Oberösterreich*. Band 1. Grundlagen. In: Studien Zur Kulturgeschichte von Oberösterreich. Linz: Oberösterreichisches Landesmuseum.
- KLÁPŠTĚ, Jan (1998): Die Anfänge der jüngeren mittelalterlichen Keramik in Böhmen als kulturhistorisches Problem. *Archeologické rozhledy*, roč. 50, č. 1, s. 138–158.
- KLÁPŠTĚ, Jan a kol. (2002): *Archeologie středověkého domu v Mostě (čp. 226)*. Praha: Archeologický ústav AV ČR (Mediaevalia archaeologica 4).
- KLOUŽKOVÁ, Alexandra, ZEMENOVÁ, Petra, FROLÍK, Jan a SVOBODOVÁ, Ljuba (2014): Hodnocení středověké keramiky z Lažan u Chrudimi pomocí analýzy XRF, XRD, OM, DSC-TG a RS. *Archeologia historica* 39, s. 75–87.
- KRAJČ, Rudolf a kol. (1998): *Dům pasíře Prokopa v Táboře (Archeologický výzkum odpadní jímky v domě čp. 220)*. Tábor: IRES.
- KRAMER, Carol (1985): Ceramic ethnoarcheology. *Annual Reviews of Anthropology* 14, s. 77–102.
- LE PATOUREL, Jean (1968): Documentary Evidence and the Medieval Pottery Industry. *Medieval Archaeology* 12, s. 101–126.
- LEROI-GOURHAN, André (1964): *Le Gest et la Parole*. Paris: Albin Michel.
- LOBBEDEY, Uwe (1968): Untersuchungen mittelalterlicher Keramik vornehmlich aus Südwestdeutschland. In: *Arbeiten Frühmittelalterforschung* 3. Berlin: de Gruyter.
- LOSERT, Hans (1993): *Die Keramik des frühen bis hohen Mittelalters in Oberfranken*. Köln – Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH (Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 8).
- MACHÁČEK, Jiří (2001): *Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely*. Brno: Ústav archeologie a muzeologie Filosofické fakulty Masarykovy univerzity.

- MAJEWSKI, Teresita a SCHIFFER, Michael B. (2001): Beyond consumption: Towards an archaeology of consumerism. In: Buchli, Victor a Lucas, Gavin (eds.): *Archaeology of the Contemporary Past*. London: Routledge, s. 26–50.
- MATĚJKOVÁ, Kristýna (2014): Keramický sortiment turnovských domácností. Možnosti zpracování keramických souborů z městských stratigrafií. *Archaeologia historica* 39, s. 89–117.
- MATĚJKOVÁ, Kristýna a STOKSIK, Henryk (2011): Contribution of Scientific Analyses to the Archaeological Assessment of Pottery Production in Turnov, Czech Republic. *IANSA – Interdisciplinaria Archaeologica, Natural Sciences in Archaeology*, roč. 2, č. 2, s. 125–138.
- MCCARTHY, Michael R. a BROOKS, Catherine M. (1988): *Medieval Pottery in Britain AD 900–1600*. Leicester: Leicester University Press.
- MEDUNA, Petr (1993): Návrh systému deskripce raně středověké keramiky. *Muzejní a vlastivědná práce. Časopis společnosti přátel starožitností*, roč. 31, č. 2, s. 65–74.
- MEDUNA, Petr (1998): O chronologii raně středověké keramiky. *Archeologické rozhledy*, roč. 50, č. 1, s. 116–122.
- MEDUNA, Petr (2012): *Raně středověké sídliště v Hrdlovce*. Nepublikovaná dizertační práce. Praha: Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK.
- MOORHOUSE, Stephen (1978): Documentary evidence for the uses of medieval pottery. An interim statement. *Medieval Ceramics* 2, s. 3–19.
- MOORHOUSE, Stephen (1983): The Medieval Pottery. In: Butler, Lawrence a Mayes, Philip (eds.): *Sandal Castle Excavation 1964–1973: A detailed archaeological report*. Wakefield Historical Publications, s. 83–213.
- NEKUDA, Vladimír (1975): *Pfaffenschlag, zaniklá středověká ves u Slavonic – Příspěvek k dějinám středověké vesnice*. Brno: Moravské zemské muzeum.
- NEKUDA, Vladimír a REICHERTOVÁ, Květa (1968): *Středověká keramika v Čechách a na Moravě*. Brno: Moravské muzeum a Muzejní spolek v Brně.
- NEUSTUPNÝ, Evžen (2007): *Metoda archeologie*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- NIEGODA, Jerzy (1999): Naczynia ceramiczne. In: Buško, Cezary a Piekalski, Jerzy (eds.): *Ze studiów nad życiem codziennym w średniowiecznym mieście. Parcele przy ulicy Więziennej 10–11 we Wrocławiu*. Wratislavia Antiqua 3. Wrocław: Instytut Archeologii, s. 158–182.
- NOVÁČEK, Karel (1999): Keramické grafologie Petra Meduny (ohlas na článek Petr Meduna: O chronologii raně středověké keramiky 50, 116–122). *Archeologické rozhledy*, roč. 51, č. 3, s. 564.
- NOVÁČEK, Karel (2003): Rezidualita v městských souvrstvích. In: Šmejda, Ladislav a Vařeka, Pavel (eds.): *Sedmdesát neústupných let*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 131–146.
- NOVÁČEK, Karel a kol. (2010): *Kladrubský klášter 1115–1421. Osídlení – architektura – artefakty*. Plzeň: Scriptorium.
- NOVÁČEK, Karel a TETOUR, Michal (2003): *Možnosti využití databázových systémů pro zpracování keramického materiálu. Formalizovaná deskriptivní databáze KLASIKER, nestránkováno*. Plzeň: Katedra archeologie a ZIP.
- OOSTEN, Roos R. M. van (2009): Changes in the Dutch archaeological ceramic record in the period 1300–1700: the reflection of a “ceramic (consumer) revolution” or innovation in local craftsmanship. *Paper Urbanisation and Urban Culture. Development and Urbanism in the Netherlands* (https://www.academia.edu/7966522/Changes_in_the_Dutch_archaeological_ceramic_record_in_the_period_1300_–1700_the_reflection_of_a_ceramic_consumer_revolution_or_innovation_in_local_craftsmanship, 3.11.2014).

- OOSTEN, Roos R. M. van (2012): Het vertrek van de veertiende-eeuwse pottenbakkers uit de Bemuurde Weerd: verplicht of vrijwillig? Een herinterpretatie van de historische en archeologische gegevens. In: *Jaarboek Oud-Utrecht*. Utrecht: Vereniging Oud Utrecht, s. 133–150.
- ORTON, Clive (1980): *Mathematics in Archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ORTON, Clive a HUGHES, Michael (2013): *Pottery in Archaeology*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- ORTON, Clive, TYERS, Paul a VINCE, Alan (1993): *Pottery in Archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PAJER, Jiří (2007): Archaeological excavations of Anabaptist ceramics in Moravia. *Studies in Post-Medieval Archaeology* 2, s. 227–250.
- PARCZEWSKI, Michał (1977): Projekt kwestionariusza cech naczyń z okresu wczesnego średniowiecza. *Sprawozdania Archeologiczne* 29, s. 221–247.
- PAVLŮ, Irena (1971): *Pražská keramika 12.–13. století*. Praha: Univerzita Karlova (Præ-historica 4).
- PAVLŮ, Ivan (2011): *Analýza artefaktů. Archeologická studia univerzity Hradec Králové*. Hradec Králové: Katedra archeologie Univerzity Hradec Králové.
- POLÁČEK, Lubomír (1995): Altes Gliederungssystem der Mikulčice Keramik. In: Poláček, Lubomír (ed.): *Slawische Keramik im Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert II. Terminologie und Beschreibung*. Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik Brno, s. 131–195.
- POLÁČEK, Lubomír ed. (1995): *Slawische Keramik im Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert II. Terminologie und Beschreibung*. Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik Brno.
- POLIŃSKI, Dariusz (1996): Przemiany w wytwórczości garncarskiej na ziemi chełmińskiej u schyłku wczesnego i na początku późnego średniowiecza. Toruń: Uniwersitet Mikołaja Kopernika. Uniwersyteckie Centrum Archeologii Średniowiecza i Nowożytności.
- PREUSZ, Michal, BENEŠ, Jaromír, KOVAČIKOVÁ, Lenka, KOČÁR, Petr a KAŠTOVSKÝ, J. (2014): What Did They Drink and from What? An Interdisciplinary Window into Everyday Life of the Early Modern Burgher's Household in Český Krumlov (Czech Republic). *IANSA – Interdisciplinaria Archaeologica, Natural Sciences in Archaeology*, roč. 5, č. 1, s. 59–77.
- PROCHÁZKA, Rudolf (2009): Moravská keramika kolem r. 1000 – Otázky kontinuity a změny. In: Moždioch, Sławomir (red.): *Stare i nowe w średniowieczu. Pomiędzy innowacją a tradycją*. Spotkania bytomskie VI, Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii PAN, s. 151–186.
- PROCHÁZKA, Rudolf a PEŠKA, Marek (2007a): Základní rysy vývoje brněnské keramiky ve 12.–13./14. století. *Přehled výzkumů* 48, s. 143–232.
- PROCHÁZKA, Rudolf a PEŠKA, Marek (2007b): Deskripční systém brněnské keramiky. Příloha 1. *Přehled výzkumů* 48, s. 234–270.
- RHODES, Michael (1979): Method of cataloging pottery in inner London: an historical outline. *Medieval Ceramics* 3, s. 81–108.
- RICE, Prudence M. (1987): *Pottery Analysis. A Sourcebook*. Chicago: University Chicago Press.
- RICHTER, Miroslav (1982): *Hradištko u Davle. Městečko ostrovského kláštera*. Praha: Academia.

- RZEŹNIK, Paweł (1995): *Ceramika naczyniowa z Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu w X–XI wieku*. Poznań: Wyd. Poznańskiego Tow.
- SCHARRER-LIŠKA, Gabriele (2007): *Die hochmittelalterliche Grafitkeramik in Mitteleuropa und ihr Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte: Forschungsstand – Hypothesen – offene Fragen*. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums.
- SCHIFFER, B. Michael (1996): *Formation processes of the archaeological record*. Salt Lake City: University of Utah Press.
- SCHIFFER, Michael B. (1972): Archaeological context and systemic context. *American Antiquity*, roč. 37, č. 2, s. 156–165.
- SCHIFFER, Michael B. (1976): *Behavioral Archaeology*. New York: Academic Press.
- SCHIFFER, Michael B. (1983): Towards the identification of formation processes. *American Antiquity*, roč. 48, č. 4, s. 675–706.
- SCHIFFER, Michael B. a SKIBO, J. M. (1987): Theory and experiments in the study of technological change. *Current Anthropology*, roč. 28, č. 5, s. 595–622.
- SCHOLKMANN, Barbara (1978): Zum Stand der Erforschung mittelalterlichen Keramik in Baden-Württemberg. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 6, s. 149–159.
- SCHOLZ, Ute (2012): Konsum und Archäologie: Zur Anwendung von Theorien der Konsumforschung in der Historischen Archäologie. *Historische Archäologie* 1, s. 1–18.
- SCHREG, Reiner (2012): Keramik des 9. bis 12. Jahrhunderts am Rhein – Forschungsperspektiven für Produktion und Alltag. In: Pantermehl, Heidi, Grundwald, Lutz a Schreg, Rainer (Hrsg.): *Hochmittelalterliche Keramik am Rhein. Forschungsperspektiven auf Produktion und Alltag*. Tagungen des RGZM, Band 13. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, s. 1–19.
- SKIBO, James M. a SCHIFFER, Michael B. (2008): *People and Things. A Behavioral Approach to Material Culture*. New York: Springer.
- SLÁMA, Jiří (1970): Příspěvek k dějinám českého hrncířství 9.–10. století. *Sborník Národního muzea – Řada A*, roč. 1, č. 2, s. 157–164.
- SMETÁNKA, Zdeněk (1973): Příspěvek k chronologické problematice pozdní doby hradištní. *Památky archeologické*, roč. 64, č. 2, s. 463–486.
- SMETÁNKA, Zdeněk (2004): Jan Klápště ed.: Archeologie středověkého domu v Mostě (čp. 226). *Archeologické rozhledy*, roč. 56, č. 2, s. 444–463.
- STAŇA, Čeněk ed. (1995): *Slawische Keramik im Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert I. Terminologie und Beschreibung*. Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik Brno.
- STEPHAN, Hans-Georg (1982): Die mittelalterliche Keramik in Nordostdeutschland (1200 bis 1500). In: Pohl-Weber, Rosemarie (Hrsg.): *Aus dem Alltag der mittelalterlichen Stadt*. Bremen: Hefte des Focke Museum, s. 65–122.
- ŠTAJNOCHR, Vítězslav (1998): Dva etnoikonografické exkurzy do novověké keramiky a keramika v archeologii. *Archeologické rozhledy*, roč. 50, č. 1, s. 35–42.
- ŠTAJNOCHR, Vítězslav (1998): I. Nové a starší nálezy mezzomajolik. *Archeologie ve středních Čechách*, roč. 2, č. 2, s. 433–444.
- ŠTAJNOCHR, Vítězslav (2004): Hrnce pro tepelné zpracování pokrmů. *Studia funkcí novověké keramiky. Archeologie ve středních Čechách*, roč. 8, č. 2, s. 801–851.
- ŠTAJNOCHR, Vítězslav (2005): Džbány. *Studia funkcí novověké keramiky. Archeologie ve středních Čechách*, roč. 9, č. 2, s. 729–778.
- ŠTAJNOCHR, Vítězslav (2006): Mísy. *Studia funkcí novověké keramiky. Archeologie ve středních Čechách*, roč. 10, č. 2, s. 959–1046.

- TITE, Michael S. (2008): Ceramic production, provenance and use – a review. *Archaeometry*, roč. 50, č. 2, s. 216–231.
- TOMKOVÁ, Kateřina (1993): Ke studiu raně středověké keramiky. *Archeologické rozhledy*, roč. 45, č. 1, s. 113–126.
- TRZECIECKI, Maciej (2012): *Patterns of dissimilarity. Archaeological approach to social topography of medieval town* (https://www.academia.edu/2364289/Patterns_of_dissimilarity_Archaeological_approach_to_social_topography_of_medieval_town, 20. 11. 2014).
- VARADZIN, Ladislav (2009): Zásobování raně středověkého hradiště Stará Boleslav keramikou. Příspěvek k poznání distribuce keramiky v raném novověku. In: Moździoch, Sławomir (red.): *Stare i nowe w średniowieczu. Pomiędzy innowacją a tradycją*. Spotkania Bytomskie IV. Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii PAN, s. 99–113.
- VARADZIN, Ladislav (2010): Hrnčířská výroba ve východní části středních Evropy 6.–13. století v archeologických pramenech. *Archeologické rozhledy*, roč. 62, č. 1, s. 17–71.
- VĀŘEKA, Pavel (1998): Proměny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách. *Archeologické rozhledy*, roč. 50, č. 1, s. 123–137.
- VĀŘEKA, Pavel (2002): Keramika pozdního středověku až počátku novověku z areálu bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad na Náměstí Republiky v Praze 1 (Zjišťovací výzkum v letech 1998–1999). *Archaeologia Pragensia* 16, s. 217–249.
- VENCL, Slavomil (2001): Souvislosti chápání pojmu „nálezy“ celek v české archeologii. *Archeologické rozhledy*, roč. 53, č. 3, s. 592–614.
- VERHAEGHE, Frans (1983): Medieval pottery production in coastal Flanders. In: Davey, Peter a Hodges, Richard (eds.): *Ceramics and trade. The production and distribution of later medieval pottery in north-west Europe*. Sheffield: University of Sheffield, s. 63–94.
- VERHAEGHE, Frans (1997): The archaeology of transition: a continental view. In: Gaimster, David a Stammer, Paul (eds.): *The Age of transition. The archaeology of English culture 1400–1600*. Proceedings of a conference hosted by the society for Medieval Archaeology and the society for Post-Medieval Archaeology at the British Museum, London 14–15th November. Oxford: Oxbow, s. 25–43.
- VOORRIPS, Albertus (ed.) (1990): *Mathematics and Information Science in Archaeology: a Flexible Framework*. Studies in Modern Archeology 3. Bonn: Holos-Verlag.
- WOLF, Ondřej (2005): *Počátky středověkého osídlení na česko-slezském pomezí východních Krkonoš*. Nepublikovaná diplomová práce. Brno: ÚAM Masarykovy univerzity v Brně.
- ZÁPOTOCKÝ, Milan (1978): Středověká keramika ze severočeského Polabí. Morfologie a relativní chronologie. *Památky archeologické*, roč. 69, č. 1, s. 171–238.
- ZÁPOTOCKÝ, Milan (1979): *Katalog středověké keramiky severočeského Polabí*. Praha: Státní archeologický ústav.

PRAMENY

- SLOWIKOWSKI, Anna, NENK, Beverley a PEARCE, Jacqueline (2001): *Minimum Standards for Processing, Recording, Analysis and Publication of Post-Roman Ceramics*. MPRG Occasional Paper 2. London.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- Medieval Pottery Research Group: <http://www.medievalpottery.org.uk>, 20. 11. 2014.

SUMMARY

Medieval pottery is a carrier of important information not only about the chronology of findings, but is also an indicator of a number of economic and social processes in the spheres of production and use. Although scores of international studies extensively discuss the theoretical issues surrounding the research of pottery in general contexts, there are (with some exceptions) quite few similar discussions on the topic of medieval pottery research here in the Czech Republic.

The influence of archaeological paradigms (cultural/historic, processual and post-processual) has had either a direct or indirect effect on Czech pottery studies. Medieval pottery as a source is often incorporated into discussions on wider cultural and social transformations and linked with continuity, discontinuity, tradition and innovation in pottery manufacturing and production. It is also incorporated into the sphere of economic and social theories via the study of distribution networks. Studies that have also been strongly established have dealt with formation processes of pottery destruction (archeologization) and structural differences in the spatial distribution of pottery (ceramic ecology).

Contrary to the international state of research, however, the Czech Republic still lacks studies that deal primarily with the purpose of pottery and its role in daily life or in relation to other containers made from different material. Today, in various studies, pottery is not perceived purely from the viewpoint of its utilitarian function, but also in terms of its significance and its implications of status and general customs in the social sphere. Pottery and its expressions can carry important information on the social identity of its producers and consumers or possess a certain symbolic significance. By taking pottery records in terms of the history of various sites, we can study the differences in consumption behavior between individual social classes and social groups.

In Bohemia and Moravia, similarly to neighboring countries such as Germany and Poland, regional pottery research is developing. However, when differing methodological approaches in this regional research are used, it is difficult to compare results gained and often impossible to deal with the various social and economic questions linked to the production and distribution of pottery. For these reasons, it is crucial to create methodological standards of work with pottery assemblages, allowing for at least a basic comparison of gained results.

Based on a critical analysis of Czech studies focusing on pottery, five main methodological approaches have been characterized: A – descriptive-analogical, B – qualitative-typological, C – technological-contextual, C1 – structural and D – stylistic, which also characterize the general development and state of knowledge on the topic of pottery in Bohemia and Moravia with a certain influence of international research.

Work with pottery assemblages is primarily based on description, while the description of individual descriptive symbols records certain phases in pottery's lifecycle. The descriptive system should be dynamic and created based on the formulation of theoretical questions, models and hypotheses. The description outline that is introduced in the paper stems from the description of situational and operational symbols that are then further divided into systemic and post-systemic description based on the operational and behavioral chain of the development of artefacts in the systemic (living) and post-systemic (dead) context. Each phase of the cycle leaves its own characteristic symbols, traces and remains on pottery, all of which can be the subject of detailed analysis or can be studied with regard to the qualitative and quantitative characteristics of pottery.

Through the analytical study of the life (behavioral) cycle, we can reconstruct the dynamics of pottery development in systems and subsystems of a former living culture, i.e. we can reconstruct the processes that explain how, why and by who pottery was produced, distributed, used, broken and ultimately buried. This model fully corresponds to system theories on the socioeconomic functioning of a society.